

Розділ 1

Сучасне банківництво – проблеми та перспективи розвитку

УДК 336.027

*Тищенко О.М.
Ходєєва В.В.*

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ БАНКІВ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Викладаються міркування авторів щодо вдосконалення системи оподаткування банків на основі результатів дослідження показників капітальної стійкості, ліквідності, прибутковості та податкового навантаження.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, інтегральний показник, кластерний аналіз, оподаткування банків.

Сучасна банківська система України перебуває у процесі становлення, та є вкрай чутливою до кризових явищ в економіці країни. Це потребує пошуку механізмів регулювання їх діяльності, одним з яких є податкова система. На сьогодні оподаткування банківських установ мало чим відрізняється від оподаткування звичайних суб'єктів господарювання, тобто податкове законодавство не враховує специфіки діяльності банків, а отже потребує реформування. Цілью статті є надання рекомендацій щодо вдосконалення системи оподаткування банків на основі проведенного фінансового аналізу. Фінансовим аналізом діяльності банків займалось багато вітчизняних вчених: І.Аванесова, Г.Азаренкова, Г. Барчан, О. Васюренко, Н. Гайда, О. Климова, М. Ключников, В. Коваленко, І. Парасій-Вергуненко, О.Тищенко та ін. [3-6,8-10,13,16]. Єдиної системи показників, яка б в узагальнюючому вигляді характеризувала фінансову стійкість банку на сьогодні не існує, тому аналітики використовують різні методики, в тому числі і самостійно розроблені.

У табл. 1 наведені основні групи показників, що найчастіше використовуються вченими: показники капітальної стійкості, ліквідності, прибутковості та податкового навантаження.

Таблиця 1

Показники, які найчастіше застосовуються для оцінки діяльності банків

Назва показників			Алгоритм розрахунку	Економічний зміст
1	2	3	4	5
капітальної стійкості	x_1	Коефіцієнт надійності (Кн)	$K_n = K/Z_k$	Співвідношення власного капіталу (К) до залучених коштів (Зк). Показує рівень залежності банку від залучених коштів
	x_2	Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів (Кук)	$K_{uk} = K/A_{zag}$	Співвідношення власного капіталу (К) до загальних активів (Азаг). Розкриває достатність сформованого капіталу в активізації та покритті різних ризиків
	x_3	Співвідношення статутного і балансового капіталу (Кстб)	$K_{stb} = K_{st}/K$	Співвідношення статутного капіталу банку (Кст) до власного капіталу (К). Характеризує залежність банку від його засновників
	x_4	Коефіцієнт захищеності власного капіталу (Кзк)	$K_{zk} = A_k/K$	Співвідношення основних фондів (Ак) до власного капіталу (К). Показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість (майно)
	x_5	Коефіцієнт концентрації власного капіталу (Кк)	$K_k = K/P$	Співвідношення власного капіталу (К) до пасивів банку (П). Визначає рівень капіталу в структурі загальних пасивів
показників ліквідності	x_6	Коефіцієнт миттєвої ліквідності (Кмл)	$K_{ml} = A_{vl}/Z$	Співвідношення високоліквідних активів (Авл) до суми зобов'язань (З). Показує можливість банку погашати живими грошима зобов'язання
	x_7	Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	$K_{zl} = A_{zag}/Z$	Співвідношення загальних активів банку (Азаг) до суми зобов'язань (З). Показує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань всіма активами
	x_8	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і робочих активів (Квра)	$K_{vra} = A_{vl}/A_r$	Співвідношення високоліквідних активів (Авл) до робочих активів банку (Ар). Показує частку високоліквідних активів в робочих
	x_9	Коефіцієнт співвідношення високоліквідних і загальних активів (Квза)	$K_{vza} = A_{vl}/A_{zag}$	Співвідношення високоліквідних активів (Авл) до загальних активів (Азаг). Показує частку високоліквідних активів у загальних активах банку
показників прибутковості	x_{10}	Чиста процентна маржа (ЧПМ)	$ЧПМ = (D\% - B\%)/A_{zag}$	Співвідношення різниці процентних доходів (Д%) та процентних витрат (В%) до загальних активів банку (Азаг). Характеризує здатність банку отримувати прибуток від різниці процентних доходів та процентних витрат
	x_{11}	Дохідність активів (Кда)	$K_{da} = D_{okh}/A_{zag}$	Співвідношення доходів банку (Дох) до загальних активів банку (Азаг). Характеризує дохідність банків.
	x_{12}	Рентабельність активів (Ра)	$R_a = ЧП/A_{zag}$	Співвідношення чистого прибутку (ЧП) до загальних активів банку (Азаг). Показує рівень окупності чистим прибутком середньорічних активів банку
	x_{13}	Рентабельність капіталу (Рк)	$R_k = ЧП/K$	Співвідношення чистого прибутку (ЧП) до власного капіталу банку (К). Характеризує рівень прибутку в розрахунку на одиницю власного капіталу

1	2	3	4	5
показників податкового навантаження	x_{14}	Коефіцієнт податкового навантаження на активи (Кпна)	$K_{пна} = \text{ПНП} / \text{Аср.}$	Співвідношення податку на прибуток (ПНП) до середніх активів банку (Аср). Характеризує податковий тиск на майно (активи) банку. Зменшення показника може відбуватись внаслідок лібералізації податків або зниження прибутковості діяльності
	x_{15}	Коефіцієнт податкового навантаження на власний капітал (Кпнк)	$K_{пнк} = \text{ПНП} / K$	Співвідношення податку на прибуток (ПНП) до власного капіталу (К). Характеризує відносне зниження рентабельності капіталу, викликане системою оподаткування
	x_{16}	Коефіцієнт податкового навантаження на доходи (Кпнд)	$K_{пнд} = \text{ПНП} / \text{ЧД}$	Співвідношення податку на прибуток (ПНП) до чистих доходів (ЧД). Характеризує розмір податкових платежів на 1 грн операційних доходів банку

На фінансовий стан банків та перспективи їх розвитку впливає система факторів, визначальним серед яких, на думку О. Васюренка [5] та Н. Гайди [6] є рівень капіталізації. Тож нарощування капіталу з метою забезпечення фінансової стійкості та сталого розвитку є пріоритетним завданням банківських установ. Одним із основних критеріїв надійності і стійкості банків у рамках нагляду виступає саме достатність капіталу.

Іншим показником, що впливає на ефективність діяльності банківської системи є ліквідність. В інструкції [2], ліквідність банку визначено як здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за допомогою збалансованості між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів.

Для підвищення фінансової стійкості банку важливе значення має прибутковость, що є одним із основних джерел поповнення власного капіталу банку [8, с. 114]. Однією із вагомих витратних статей банків є податки, тому аналізуючи їх діяльність необхідно враховувати даний чинник, адже сплата податків це завжди відволікання оборотних коштів, що є по суті втраченою вигодою. Оцінити вплив податків можливо за рахунок відносного показника податкового навантаження.

По офіційним даним були розраховані показники (див. табл. 1), які характеризують діяльність 36 найбільших українських банків [15]. Вибір сукупності із 36 банків України обґрунтований тим, що обрані банки по сумарному об'єму коштів займають 80% всієї банківської системи України.

Проведений аналіз більшості теоретичних та практичних рекомендацій свідчить про доцільність побудови інтегрального показника, рівень зміни якого дає змогу вимірювати відмінність показника ефективності діяльності окремого банку від бази порівняння за групою показників у цілому. Сучасні економіко-математичні методи дають змогу застосовувати різноманітні обчислювальні алгоритми побудови інтегрального показника. Для вирішення задач такого типу достатньо використати метод побудови таксономічного показника, що завжди дає змогу звести сукупність ознак досліджуваного явища до однієї синтетичної ознаки [14]. Перевагою цього методу є те, що в разі його застосування не потрібно попередньо виділяти підмножини значно корельованих ознак та некорельовані фактори [16]. Алгоритм розрахунку інтегрального показника приведений нижче.

Стандартизація вихідних показників проведена за формулою: $z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{S_i}$, де x_{ij} – значення i -го показника в j -ому досліджуваному періоді; $\bar{x}_i$ – середнє арифметичне значення i -го показника; S_i – стандартне відхилення i -го показника. Для побудови інтегрального показника всі фактори $x_1 - x_{16}$ (див. табл. 1) поділяються на стимулятори та дестимулятори. Поділ показників на стимулятори та дестимулятори є основою для побудови еталону розвитку, який являє собою точку з координатами: $P_0(z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0m})$, де $z_{0s} = \max_r z_{rs}$, якщо $s \in I$; $z_{0s} = \min_r z_{rs}$, якщо $s \notin I$, ($s = 1, \dots, m$); I – множина стимуляторів; z_s – стандартизоване значення ознаки s для об'єкту r . Отримані відстані слугують вихідними величинами, які використовуються для розрахунку інтегрального показника: $d_i^* = 1 - \frac{c_{i0}}{c_0}$,

$$\text{де } c_0 = \bar{c}_0 + 2S_0, \quad \bar{c}_0 = \frac{1}{w} \sum_{i=1}^w c_{i0}, \quad S_0 = \sqrt{\frac{1}{w} \sum_{i=1}^w (c_{i0} - \bar{c}_0)^2}.$$

У табл. 2. наведений загальний показник інтегрального розвитку банків розрахований з урахуванням всіх вищезазначених показників [14].

Таблиця 2

Загальні показники інтегрального розвитку банків України (на 01.10.2009 р.)

№ п/п	Назва банку	Рівень розвитку банку	№ п/п	Назва банку	Рівень розвитку банку
1	Віенбі банк	0,28	19	ІНГ Банк Україна	0,16
2	Імексбанк	0,27	20	Універсал банк	0,15
3	Ощадбанк	0,26	21	Фінанси та кредит	0,15
4	Індустріалбанк	0,25	22	Сведбанк	0,14
5	Фінансова ініціатива	0,22	23	Украсиббанк	0,14
6	Перший український міжнародний банк	0,22	24	Форум	0,14
7	Кредобанк	0,21	25	Альфа-банк	0,14
8	Сітібанк	0,21	26	Сведбанк Інвест	0,14
9	Укргазбанк	0,20	27	ВТБ банк	0,14
10	Правекс-Банк	0,20	28	Раффайзен банк Аваль	0,14
11	Укрексімбанк	0,19	29	Ерсте банк	0,14
12	Донгорбанк	0,19	30	Промінвестбанк	0,12
13	Хрещатик	0,19	31	Південний	0,12
14	Приватбанк	0,18	32	ОТП банк	0,11
15	Укрсоцбанк	0,18	33	Унікредит банк	0,10
16	Брокбізнесбанк	0,18	34	Родовід банк	0,09
17	Каліон Банк Україна	0,17	35	Дочірній банк Сбербанку Росії	0,05
18	Кредитпромбанк	0,16	36	Надра	0,03

За результатами побудови інтегрального показника можна зробити висновки, що ефективність діяльності банківської системи України у 2009 р. була низькою, значення показників не перевищує навіть 30%. Найефективнішу діяльність проводили Віенбі банк, Імексбанк, Індустріалбанк, Ощадбанк. Найнижчий показник має Надра банк, його значення 3%, як відомо це один з найкрупніших банків якому на сьогодні загрожує банкрутство.

У зв'язку з багатоплановістю і складністю спостережуваних об'єктів в банківському секторі, дані про них носять багатовимірний і різнотипний характер. У цих умовах виходять на перший план проблеми побудови угруповань і класифікацій за багатовимірними даними. Це вирішується за допомогою кластерного аналізу. На відміну від звичайних угруповань за однією ознакою кластерний аналіз виявляє природне розшарування величин на групи з урахуванням усіх ознак одночасно. На основі показників які характеризують капітальну стійкість, ліквідність, прибутковість банків та податкове навантаження на них, було проведено кластеризацію за допомогою методом k-середніх. В ході побудови кластерів за даним методом виявилось, що показники капітальної стійкості та прибутковості несутево відрізняються один від одного, тому дані ознаки були виключенні із розгляду. На рисунку приведенний результат кластеризації за методом k-середніх.

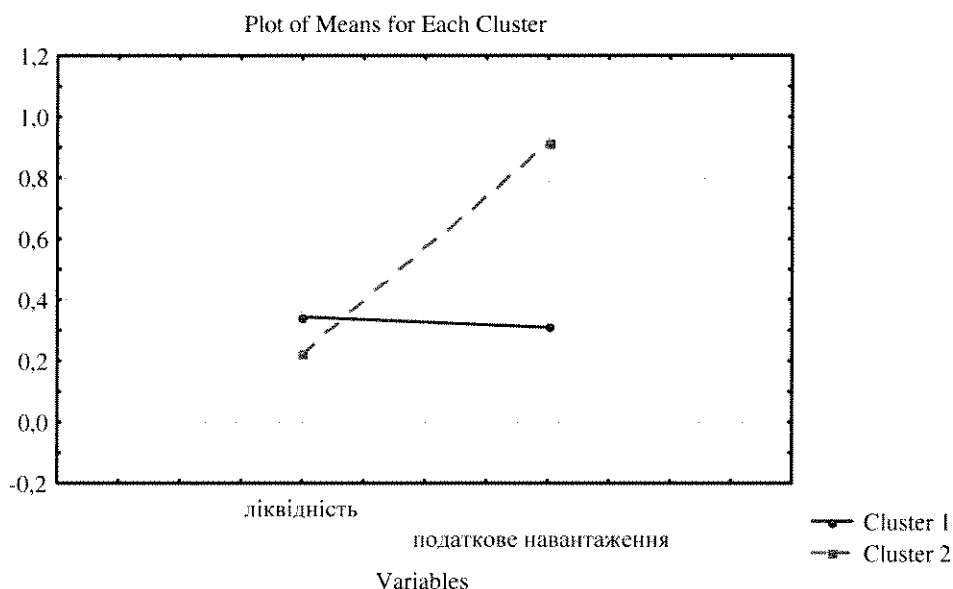

Рис. 1. Графік середніх значень показників для кластерів

До першого кластера увійшли Промінвестбанк, Донгорбанк, Правекс-банк, Дочірній банк сбербанку Росії, Каліон банк Україна, Сітібанк.

До другого кластеру – Приватбанк, Альфа-банк, Сведбанк інвест, Ощадбанк, Віейбі банк, Індустріалбанк, Укресімбанк, Кредобанк, Фінансова ініціатива, Імексбанк, Райффайзен банк Аваль, Укрсоцбанк, Кредитпромбанк, Хрещатик, ОТП банк, ВТБ банк, Сведбанк, Форум, Фінанси та кредит, Південний, Унікредит банк, Надра, Родовід банк, Брокбізнесбанк, Укргазбанк, Ерсте банк, Перший український міжнародний банк, Укрсиббанк, ІНГ банк Україна, Універсал банк. Перший кластер має вищу ліквідність и вищий рівень податкового навантаження ніж другий.

Отже проведений статистичний аналіз допоміг дійти висновку про те, що регулююча функція податків для корегування діяльності банків в кризових умовах майже не застосовується. На сьогодні в податкове законодавство України були внесені

зміни для підтримки банківської сфери [1], однак практика вказує на недостатність даних заходів, що потребує пошуку подальших шляхів вирішення проблем.

Вивчення ряду робіт науковців, які досліджували проблему оподаткування банків, показує, що більшість з них підтримують ідею звільнення від оподаткування тих доходів банків, які одержані від довгострокових кредитів, наданих підприємствам реального сектору економіки, а також доходів від вкладень, що здійснюються у рамках цільових державних програм. В Україні необхідно створити правове поле, в якому банкам було б вигідно надавати довгострокові кредити, а суб'єктам підприємницької діяльності – брати ці кредити для розширення виробництва та збільшення кількості нових робочих місць. Створення таких умов могло б відбутися в разі повного звільнення банків від сплати податку на прибуток, який вони отримують від надання довгострокових кредитів підприємствам, що працюють у сферах економіки, визначених державою пріоритетними.

Податкова політика повинна розділити податкові режими для інвестиційних та спекулятивних операцій банку. З макроекономічної точки зору це зумовлено тим, що банківські інвестиції забезпечують приріст суспільного капіталу, а спекулятивні операції на фондовому ринку збільшують тільки дохід окремого банку шляхом перерозподілу суспільного доходу [12, с. 401]. Також введення податкових пільг для підвищення ефективності інвестиційних операцій буде дієвим тільки за умови повного звільнення від оподаткування інвестиційних доходів. Авжеж надання даних пільг у короткостроковому періоді приведе до зменшення доходів державного бюджету, одним із шляхів покриття створеного дефіциту може бути поступове введення податку на прибутки фізичних осіб у вигляді відсотків на поточні або депозитні банківські рахунки. На сьогодні оподаткування депозитів, яке повинно було набути чинності 1 січня 2010 р., відклали до 1 січня 2013 р. Дана міра є цілком виправданою, адже недостатність капіталу вітчизняної банківської системи є одним з основних чинників, який стримує розвиток фінансово-кредитного сектору в процесі виконання ним функції фінансового посередника. Щодо світового досвіду, то практично у всіх країнах доходи з банківських вкладів обкладаються податком. Так, у країнах Євросоюзу вкладники платять 15% від процентного доходу з депозитів. У США діє прогресивна ставка оподаткування, коли велика сума депозиту припускає більш високу ставку податку. Однак, враховуючи той факт, що відсотки за депозитами як у Західній Європі, так і у США перебувають на низькому рівні 1-3%, дохід від депозитів не є значимим для вкладників-фізосіб. В Україні ж відсоткові ставки за гривневими депозитами сьогодні досягають 18-20%. З огляду на нестабільну економічну ситуацію, вибір ставки оподаткування повинен враховувати такі чинники, як рівень інфляції, суму і валюту депозиту. З цієї точки зору найбільш придатною для України є російська модель. Вона передбачає наступне [11]: під оподаткування процентних доходів потрапляють доходи: по рублевих депозитах – якщо процентна ставка по депозиту перевищує ставку рефінансування, по валютних депозитах – якщо ставка по валютному депозиту перевищує 9% "річних"; ставка податку на процентні доходи по вкладах складає 35%; податок по депозитах фізичних осіб розраховується з процентних доходів, які виходять за визначені законом норми.

Цікавими також є пропозиції світової спільноти щодо шляхів вирішення проблем які існують в фінансовій сфері. Передусім, йдеться про підтримку системоутворюючих фінансових організацій, але без залучення урядових гарантій. Один з можливих способів вирішення цієї проблеми – створення антикризових стабілізаційних фондів. МВФ запропонував ввести два нові податки для банків і інших фінансових установ. Зібрані з них гроші підуть до фонду, з якого при необхідності держава надаватиме фінансову підтримку тим з них, хто виявиться на межі банкрутства. Фінансовим

установам пропонується платити спеціальний банківський збір (спочатку розраховується по єдиній ставці), а також додатковий податок на прибуток і заробітну плату. Передбачається, що на ці засоби банки можуть розраховувати в майбутньому – з них виділятиметься державна допомога банкам, що опинилися в кризовій ситуації.

У 2009 р. на саміті Великої двадцятки в Лондоні була досягнута домовленість, що в майбутньому державні заходи по порятунку фінансових інститутів повинні оплачувати самі банки, а не платники податків. Відтоді було висловлено декілька пропозицій з приводу того, як реалізувати цю домовленість на практиці – у тому числі, так званий “податок Тобіна” на фінансові трансакції. Ряд експертів вважає, що податок Тобіна дасть можливість скоротити число валютних спекулянтів. Привабливість податку Тобіна полягає в тому, що він відохочує від короточасних спекуляцій, не маючи великої негативної дії на довготривалі рішення у сфері міжнародних інвестицій. Приміром, податок у розмірі 0,25% на усі міжнародні фінансові операції. Подібний податок миттєво знищить операції на день, метою яких є отримання прибутків, набагато менших, ніж цей податок, а також – операції триваліших термінів, призначені для витягання вигоди з незначної різниці показників різних ринків. Тим часом, інвестори з тривалими цілями від цього податку анітрохи не постраждають. Отже в тривалій перспективі капітал як і раніше рухатиметься в правильному напрямі [7].

Отже, сьогодні необхідно почати наводити лад у фінансовому секторі. Процеси, які там відбуваються, чинять сильний вплив на реальну економіку, тому потрібно чітко розуміти, які механізми на фінансовому ринку існують і як вони працюють. Вихід є в тому, щоб створити систему оподаткування, яка стимулювала б інвесторів робити довгострокові вклади. Такі вкладення потрібні, передусім, для модернізаційних проектів. Економіку не можна відновити за рік або два, і саме тому закони повинні захищати такі вкладення.

Література

1. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 р. № 1617-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Інструкція НБУ про порядок регулювання діяльності банків в Україні від 28.08.2001 №368 [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Аванесова І. А. Оцінка кредитної діяльності банків //Фінанси України. – 2005. – № 6. – С.103 – 112.
4. Барчан Г. Ю. Конкурентоспроможне управління фінансовою діяльністю комерційних банків / Г. Ю. Барчан, Ю. М. Гудзь. – К. : Сталь, 2008. – 138с.
5. Васюренко О. В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : Навч. посіб. / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463с.
6. Гайда Н. Капіталізація Українських банків як показник інвестиційного клімату в Україні // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С.61 – 66.
7. Дмитриева А. Налог Тобина : способ борьбы с финансовыми спекуляциями// Голос России. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.givr.ru/2009/12/14/3029645.html>
8. Климова О. О. Аналіз прибутковості комерційних банків України // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 112 – 116.
9. Ключников М. В. Коммерческие банки: экономико-статистический анализ. – М. : ООО "Маркет ДС Корпорейшн", 2004. – 248 с.
10. Коваленко В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.

11. Налогообложение процентов по депозитам [Электронный ресурс]. – режим доступу до ресурсу : <http://www.bankirsha.com/>

12. Паласевич М. Б. Оптимізація податкового стимулювання банківської інвестиційної діяльності // Науковий вісник НЛТУ України. – 2006. – № 16.1. – С. 398–403.

13. Парасій-Вергуненко І. М. Стратегічний аналіз у банках: теорія, методологія, практика : монографія. – К. : КНЕУ, 2007. – 360 с.

14. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / Веслав Плюта. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 174 с.

15. Сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>

16. Тищенко О. Конкурентні переваги банків/ О.Тищенко, Г.Азаренкова, В.Сословський // Вісник НБУ. – 2008. – №9. – С.20 - 25

Summary. Present the views of authors to improve the system of taxation of banks on the basis of research performance of capital stability, liquidity, profitability and tax navatnazhennya.

Keywords: banking system, financial stability, integral index, cluster analysis, taxation of banks.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2010